

Kultur-, idrotts- och fritidsförvaltningen
Tjänsteskrivelse till Kulturnämnden

Datum:
2024-02-20

Diarienummer:
KTN-2024-00254

Handläggare:
Gunilla Stillström

Konstprogram för Uppsalas pionjärer

Förslag till beslut

Kulturnämnden beslutar

1. **att** godkänna upprättat förslag till konstprogram för Uppsalas pionjärer

Ärendet

Konstprogrammet Uppsalas pionjärer lyfter fram betydelsefulla personer som gjort insatser för Uppsala. Målet är att stärka Uppsalas identitet och bidra till ett rikare och mer attraktivt stadsliv samt skapa en mer jämställd konstsamling.

Konstprogrammet är framtaget i enlighet med Uppsala kommuns riktlinjer för arbetet med offentlig konst.

En referensgrupp med sakkunniga har deltagit i arbetet med att ta fram kriterier för urval och förslag på pionjärer. I det kommande arbetet med gestaltningsprojekten planeras dialog och samverkan med byggaktörer, fastighetsägare, innevånare och föreningar.

Beredning

Ärendet har beretts av kultur- idrott- och fritidsförvaltningen, enheten för offentlig konst och utgår från ett invånarinitiativ. Konstprogrammet, Uppsalas pionjärer, är en del av Uppsala kommuns satsning på offentlig konst. Uppsalas pionjärer ska lyfta fram personer som har en tydlig anknytning till staden och som gjort betydelsefulla insatser för Uppsala och dess innevånare.

Konstprogrammet beskriver kriterier för urval av pionjärer och föreslår lämpliga områden och platser för konsten. Här presenteras även förslag på dialoger med invånare och samverkan med forskare, föreningar och fastighetsägare.

Konstprogrammet utgår från kommunens övergripande styrdokument, Mål och budget, kulturnämndens verksamhetsplan och Översiktsplan (2016).

Föredragning

Konstprogrammet Uppsalas pionjärer syftar till lyfta fram personer med en tydlig anknytning till Uppsala. De har varit föregångare inom något viktigt samhällsområde och banat väg för andra. De har spelat en avgörande roll för staden och dess innevånare och på så sätt förbättrat människors livsvillkor. Uppsalas pionjärer kan bidra till att:

- stärka stadens identitet och medverka till ett rikare stadsliv
- lyfta fram viktiga milstolpar och sammahållsinsatser
- skapa gemenskap och samhörighet bland innevånare
- öka stoltheten över att bo och verka i Uppsala
- öka kunskapen om den egna historien
- skapa en jämställd konstsamling
- inspirera andra till att göra insatser för att förbättra livet för Uppsalas innevånare.

Konstprogrammet bidrar till att utjämna snedfördelningen mellan könen bland avbildade namngivna personer i den offentliga konsten utomhus. Det är ett ytterligare steg i arbetet med att skapa en jämställd konstsamling. Idag finns cirka 30 personminnesmärken i Uppsala, fem av dem avbildar namngivna kvinnor. Kulturnämndens senast framtagna minnesmärken är över Ingmar Bergman och Dag Hammarskjöld.

I föreslaget urval av personer har även andra perspektiv beaktats, såsom HBTQI, socio-ekonomi, ålder och etnicitet.

Utifrån styrdokument inom kommunen har sju centrala områden som påverkar människors livsvillkor och livsmiljö valts ut. Kortprogrammet har resulterat i ett urval av nio pionjärer. De motsvarar urvalskriterierna och representerar de sju centrala samhällsområdena ovan. Personerna ska inte vara nu levande personer.

En referensgrupp med sakkunniga har deltagit i arbetet med att ta fram kriterier för urval och förslag på pionjärer. I det kommande arbetet med gestaltningsprojekten planeras dialog och samverkan med byggaktörer, fastighetsägare, innevånare och föreningar. Deras lokalkännedom och kunskap om området är av stor vikt för projektet.

Konstprogrammet är ett dokument som ska användas som underlag för skiss- och gestaltningsuppdrag. Programmet ska även användas som underlag i dialog och samverkan med aktörer i delprojekteten. Konstprogrammet kommer över tid att revideras för att presentera fler personer och representera bredare under ämnesrubrikerna.

Pionjärerna skapar en brygga mellan vår historia och samtid. Genom att uppmärksamma personer som gjort en pionjärinsats kan vi både påminnas om deras gärningar och spurras att fortsätta i deras anda.

Målet är att flera konstnärliga gestaltningar ska kunna föreslås under perioden 2024–2026. Gestaltningarna kan vara helt fristående från andra projekt. Finns det redan ett konstprogram för ett område så ska konstprogrammen samverka. Arbetet med gestaltningarna görs enligt riktlinjer för arbete med offentlig konst i Uppsala kommun. I beredningen av gestaltningarna används verksamhetens klimatberäkningsverktyg för att minska den offentliga konstens klimatavtryck.

Ekonomiska konsekvenser

Föreslagen fördelning av investeringsbudget för den konstnärliga gestaltningen till Uppsalas pionjärer ryms inom kulturnämndens budgetram enligt Mål och budget 2024–2026.

Beslutsunderlag

1. Tjänsteskrivelse daterad den 2024-02-20.
2. Bilaga 1 Konstprogram för Uppsalas pionjärer

Kultur-, idrotts- och fritidsförvaltningen

Sten Bernhardsson
Förvaltningsdirektör

Aktiverande styrdokument

Datum:
2024-02-20

Diarienummer:
KTN-2024-00254

Bilaga 1

Beslutsfattare:
Kulturnämnden

Dokumentansvarig: Gunilla Stillström

Konstprogram för Uppsalas pionjärer

Översiktsplan

Mål och budget

Verksamhetsplaner och affärsplaner

Program

Handlingsplaner och övriga planer

Innehåll

Inledning	4
Syfte	4
Varför ett konstprogram över pionjärer?	4
Omfattning.....	5
Ansvar, genomförande och spridning.....	5
Kulturnämnden och kultur-, idrotts- och fritidsförvaltningens uppdrag	5
Konstprogram.....	5
Arbetsmodell och beslutsprocess	5
Urvalsarbete.....	5
Dialog och samverkan	5
Definition och begrepp.....	6
Vad kännetecknar en pionjär?	6
Monument och minnesmärke	6
Personminnesmärke.....	6
Nuläge.....	6
Invånarinitiativ	6
En jämställd konstsamling	7
Personminnesmärken i Uppsala.....	7
Form och gestaltning	7
Platser för konst	7
Centrala områden för samhällsutvecklingen	8
Kriterier för urval av pionjärer	8
Uppsalas pionjärer	9
Hildur Ottelin – en pionjär inom bostad- och samhällsplanering.....	9
Ellen Hagen – en pionjär inom demokrati och jämställdhet	10
Irma Eriksson – en pionjär inom arbetsliv.....	10
Inga Löwdin – en pionjär inom idrott och fritid.....	11
Magdalena (Malla) Silverstolpe – en pionjär inom konst och kultur.....	12
Ebba Boström och Ida Norrby– pionjärer inom sjukvård och hälsovård	13
Ebba Boström (1844 –1902)	13
Ida Norrby (1869–1934).....	14
Maria Henschen och Betty Pettersson – pionjärer inom forskning och utbildning	15
Maria Henschen (1840–1927)	15
Betty Pettersson (1838–1885)	16
Uppföljning	17
Relaterade dokument	17
Litteratur och källförteckning.....	17
Litteratur	17

Digitala källor	18
Övriga källor	18
Bilagor	19
Bilaga 1. Dialogpartner.....	19
Bilaga 2. Personminnesmärken utomhus i Uppsala	20
Bilaga 3. Biografier över Uppsalas pionjärer	21
Hildur Ottelin (1866 –1927).....	21
Ellen Hagen (1873–1967)	23
Irma Eriksson (1903–2001)	25
Inga Löwdin (1917–2008).....	26
Magdalena Malla Silverstolpe (1782–1861)	27
Ebba Boström (1844 –1902)	29
Ida Norrby (1869–1934).....	31
Maria Henschen (1840–1927)	33
Betty Pettersson (1838–1885)	34
Bilaga 4. Central samhällsområden.....	36
Bostad- och samhällsplanering.....	36
Demokrati och jämställdhet	36
Forskning och utbildning.....	36
Idrott och fritid.....	36
Konst och kultur	37
Näringsliv och arbetsliv	37
Sjukvård och hälsovård	37

Inledning

Konstprogrammet Uppsalas pionjärer är tänkt att lyfta fram betydelsefulla personer som gjort insatser för Uppsala. Målet är att förstärka Uppsalas identitet och bidra till ett rikare stadsliv.

Detta program beskriver kriterier för urval av pionjärer och föreslår lämpliga områden och platser för konsten. Här presenteras även förslag på dialoger med invånare och samverkan med forskare, föreningar och fastighetsägare.

Konstprogrammet utgår från de övergripande styrdokumenterna, Mål och budget, Kulturnämndens verksamhetsplan och Beslut om investeringsmedel för konstnärlig gestaltning, som tagits fram inom kommunen.

Syfte

Varför ett konstprogram över pionjärer?

Det finns många personer som har gjort en betydande insats för Uppsala och dess innevånare. Få av dem har uppmärksammats i den offentliga miljön och flera är idag bortglömda. Idag finns det cirka 30 offentliga konstverk utomhus som är tillägnade en person, av dem är fem namngivna kvinnor, se bilaga 2.

Uppsalas kulturhistoriska arv är en ovärderlig resurs som skapar ett rikare stadsliv och bidrar till stadens identitet. Genom att lyfta fram pionjärer i det offentliga rummet kan stadens identitet och kulturhistoriska arv ytterligare förstärkas.

Konstprogrammet, Uppsalas pionjärer, syftar till lyfta fram personer med en tydlig anknytning till Uppsala. De har spelat en avgörande roll för staden och dess innevånare och på så sätt förbättrat människors livsvillkor.

Tydliga kriterier för urval av pionjärer ger riktlinjer för det fortsatta arbetet med att lyfta fram dem i den offentliga konsten.

Uppsalas pionjärer kan bidra till att:

- stärka stadens identitet och medverka till ett rikare stadsliv
- lyfta fram viktiga milstolpar och samhällsinsatser
- skapa gemenskap och samhörighet bland innevånare
- öka stoltheten över att bo och verka i Uppsala
- öka kunskapen om den egna historien
- inspirera andra till att göra insatser för att förbättra livet för Uppsalas innevånare
- skapa en mer jämställd konstsamling.

Omfattning

Ansvar, genomförande och spridning

Kulturnämnden och kultur-, idrotts- och fritidsförvaltningens uppdrag

Kulturnämnden ansvarar för kommunens konstnärliga gestaltningsprojekt, konstinköp och konstsamling. De förtroendevalda politikerna anger de övergripande målen och de ekonomiska ramarna för den offentliga konsten i styrdokumentet, Mål och budget och kulturnämndens verksamhetsplan.

På kultur-, idrotts- och fritidsförvaltningen är det enheten för offentlig konst som ansvarar för arbetet med den offentliga konsten.

Konstprogram

Konstprogrammet beskriver förutsättningarna för de konstnärliga insatserna för ett område. Det innefattar arbetsätt, inriktning, platser, visioner och utvecklingsplaner. Programmet beskriver också hur kommunen planerar att arbeta med dialoger med invånare och samverkan med till exempel föreningar, fastighetsägare eller byggaktörer. Konstprogrammet ligger till grund för kravspecifikationer och uppdragsbeskrivningar för olika delprojekt.

Arbetsmodell och beslutsprocess

Uppsala kommun följer lagen om offentlig upphandling i arbetet med offentlig konst. Kulturnämnden beslutar om konstprogram och gestaltningsuppdrag enligt kommunens delegations- och arbetsordning. Kultur-, idrotts- och fritidsförvaltningens sakkunniggrupp beslutar om val av konstnärer och uppdrag.

Urvalsarbete

Konstprogrammet ligger även till grund för urvalet av konstnärer eller konstnärskap (kan vara en grupp med flera konstnärer). I urvalsarbetet är det viktigt att utgå från kvalitet, mångfald, ålder och genus för att få en så jämlik samling som möjligt. Projektledaren tar fram ett förslag på ett större urval av konstnärskap och presenterar det för kultur-, idrotts- och fritidsförvaltningens sakkunniggrupp. Gruppen beslutar sedan vilken konstnär som ska få uppdraget.

Dialog och samverkan

Under arbetet med konstprogrammet har representanter från två föreningar, Uppsala Kvinnliga Akademiska förening och Föreningen för kvinnors historia i Uppsala, deltagit i en referensgrupp. Gruppen har sammanträtt vid tre tillfällen och diskuterat kriterier för urval, lämpliga platser för konst och förslag på pionjärer.

I det fortsatta arbetet med de olika gestaltningsprojekten kommer projektledaren eller konstnären att genomföra dialoger med boende från närområdet, representanter från institutioner, intressegrupper och bostadsbolag.

All dialog med innevånare är rådgivande. Syftet är att öka transparens och inflytande i processen. Dialog med innevånare ger även viktig kunskap om området och dess historia. Aktuella frågor att diskutera är:

- Vad är utmärkande och unikt med platsen?
- Vad betyder platsen för de som vistas där?
- Hur kan konsten vara en del av områdets gestaltade livsmiljö?

Definition och begrepp

Vad kännetecknar en pionjär?

En pionjär är en person som är eller har varit en föregångare och banbrytare. Det kan innebära att:

- personen är först med att göra något
- personen banar väg för andra.

Monument och minnesmärke

Minnesmärken och monument har funnits i tusentalets år. Ofta har de avspeglat sin samtid och rådande värderingar. De representerar vanligtvis en officiell version av historien och skapar ett offentligt minne.

Vilka personer och händelser som finns representerade i våra gemensamma rum och vilka berättelser som har valts bort är ständigt aktuella frågor att diskutera. På senare tid har det blivit populärt i Sverige att skapa monument som lyfter fram olika former av förtryck och ideologiska kamper. I tidigare epoker har det varit dåtidens viktiga frågor som varit centrala att synliggöra i konsten (*Offentligt minne, offentlig konst 2022*, s. 21).

I Uppsala finns flera minnesmärken eller monument till exempel, *Minnesplats över förlisningen av Estonia* av konstnären Ragnhild Brodow och *Poetisk viloplats* av Ulla Viotti, som är ett minnesmärke över judar som kom till Uppsala vid andra världskrigets slut.

Personminnesmärke

Ett minnesmärke som manifesterar eller påminner om en person eller dess gärning kallas även för ett personminnesmärke. I Uppsala finns exempelvis flera minnesmärken över Dag Hammarskiöld och Carl von Linné.

Nuläge

Invånarinitiativ

Uppsala kommun fick ett förslag på att upprätta ett monument över Betty Pettersson, den första kvinnlig studenten vid Uppsala universitet. Initiativet kom från styrelsen för Uppsala Kvinnliga Akademiska förening (UKAF). Förslaget har omarbetats av enheten för offentlig konst i samarbete med representanter från föreningen och omfattar nu även fler pionjärer inom olika samhällsområden.

En jämställd konstsamling

Enheten för offentlig konst har långsiktigt och målmedvetet strävat efter att skapa en jämställd konstsamling. Samlingen uppgår till omkring 9 500 verk varav cirka 190 är placerade utomhus i parker och på torg. Andelen konstverk av kvinnliga konstnärer i kommunens konstsamling har ökat från 30 procent till 45 procent mellan åren 2013 och 2023. Andelen kvinnliga konstnärer som utfört offentliga konstprojekt i centrala Uppsala har ökat från 0 procent till 45 procent mellan 2000 och 2023.

I Uppsala finns många offentliga konstverk som tillhör andra organisationer och institutioner, till exempel Uppsala universitet och Region Uppsala. Av totalt cirka 30 personminnesmärken föreställer endast fem namngivna kvinnor, se bilaga 2.

Genom att ta fram ett konstprogram för pionjärer kan Uppsala kommun bidra till att utjämna snedfördelningen mellan könen, vilket är ett ytterligare steg i arbetet med att skapa en jämställd konstsamling. I urvalet av personer har även andra perspektiv beaktats, såsom HBTQI, socio-ekonomi, ålder och etnicitet.

Personminnesmärken i Uppsala

De flesta personminnesmärkena i Uppsala har ingen eller en marginell koppling till staden, två exempel är Teresa av Ávila och Martin Luther King.

Flera av dem föreställer välkända och berömda vetenskapsmän och kungar, personer med anknytning till universitetet eller statsmakten. Det finns även flera kulturpersonligheter representerade som Ingmar Bergman och Jenny Lind.

Ett fåtal minnesmärken har en tydlig anknytning till Uppsala. Mest känd är Carl von Linné som har flera konstverk uppkallade efter sig. Mindre känd är företagsledaren Mimmi Ekholm, vd för Cementgjuteriet som har fått skulpturen *Concrete Queen* tillägnad sig. Både Carl von Linné och Mimmi Ekholm har levt och verkat i Uppsala och har även gjort en tydlig pionjärinsats inom respektive område, vetenskap och näringsliv.

Form och gestaltning

Pionjärerna kan gestaltas på olika sätt. Det kan vara en porträttlik avbildning eller en gestaltning som utgår från personens intresse eller livsgärning. Olika uttryck kan passa olika personer eller platser. Uppsalas innerstadsstrategi framhåller att konst i olika former berikar upplevelsen i stadsrummet (Uppsalas innerstadsstrategi 2016, s. 15).

Platser för konst

Konstprogrammet Uppsalas pionjärer är inte avgränsat till ett område. Pionjärerna som presenteras anknyter till flera olika miljöer och platser. Därför finns det flera områden som kan vara aktuella och lämpliga för konstnärliga gestaltningar.

Genom att välja en placering som har en koppling till pionjären kan platsens kulturhistoriska värde förstärka stadens identitet. Uppsalas innerstadsstrategi (2016) betonar att det kulturhistoriska arvet är en ovärderlig resurs som skapar stadens identitet och medverkar till ett rikare stadsliv (Uppsalas innerstadsstrategi 2016, s. 6).

Lämpliga platser för ett personminnesmärke kan vara i anslutning till en tidigare bostad eller arbetsplats. Det kan även vara en verksamhet eller miljö som knyter an till

pionjärens livsgärning. Ibland finns det redan en plats uppkallade efter pionjären och då kan det vara en naturlig placering för konsten.

Centrala områden för samhällsutvecklingen

Vilka samhällsområden är viktiga för innevånare i Uppsala? Vilka insatser har varit betydelsefulla för stadens utveckling? Det är två frågor som varit utgångspunkt för urvalet av pionjärer.

Utifrån de policydokument som tagits fram inom kommunen har sju centrala områden som påverkar människors livsvillkor och livsmiljö valts ut, se vidare i bilaga 4. Uppsalas pionjärer har gjort betydelsefulla insatser inom dessa samhällsområden:

1. Bostad och samhällsplanering
2. Demokrati och jämställdhet
3. Forskning och utbildning
4. Idrott och fritid
5. Konst och kultur
6. Näringsliv och arbetsliv
7. Sjukvård och hälsovård

Kriterier för urval av pionjärer

I arbetet med konstprogrammet har tre övergripande kriterier för val av pionjärer tagits fram. Kriterierna för pionjärerna är att:

- De ska ha varit banbrytande eller föregångare inom något område som är relevant för Uppsala.
- De ska ha en tydlig anknytning till Uppsala, det vill säga att de ska ha levt och verkat i Uppsala under en betydande tid.
- De ska ha haft en avgörande betydelse för Uppsala.

Att lyfta fram pionjärer med anknytning till Uppsala skapar en unik prägel för staden. På så sätt skapas en naturlig förbindelse mellan person och plats.

Personen ska ha haft en avgörande betydelse för stadens utveckling eller för människorna som bor eller har bott här. Att lyfta fram framstående Uppsalabor skapar samhörighet och stolthet, stärker Uppsalas identitet och skapar gemensamma rötter tillbaka i tiden.

Erfarenheten visar att det är klokt att enbart avbilda avlidna personer. Då kan man lättare summera deras liv och granska deras livsgärning.

Uppsalas pionjärer

I enlighet med ovannämnda kriterier har nio pionjärer valts ut. Nedan presenteras pionjärerna område för område. Biografier över pionjärerna finns i bilaga 3.

Hildur Ottelin – en pionjär inom bostad- och samhällsplanering

Hildur Ottelin (1866–1927) är en av de viktigaste pionjärerna inom Uppsalas bostads- och samhällsplanering. Hon kämpade för att de sämst ställda i Uppsala skulle få bättre livsvillkor och tillgång till bättre och billigare bostäder. Hon var:

- Bosatt och verksam i Uppsala från 1890-talet fram till sin död
- Grundare av och vd för AB Rickomberga Egna hem 1904–1923
- Första bostadsinspektris i Uppsala 1907
- Första kvinnliga ledamoten i stadsfullmäktige i Uppsala 1912
- Första kvinnliga ledamoten i drätselkammaren 1916
- Invald i nykterhetsnämnden 1915
- Invald i fattigvårdsstyrelsen 1917
- Första kvinnliga chefen för ett fattigvårdsdistrikt.

Förslag på plats för konst

Hildur Ottelin bodde på Stamgatan 10 nuvarande Geijersgatan. I Rickomberga och Luthagen startade hon även sitt bostadsbolag AB Rickomberga Egna hem. Därför skulle dessa områden vara lämpliga platser för ett minnesmärke över henne. Här finns även Hildur Ottelinsgatan som är namngiven efter henne.

Bostadsområden med kommunala fastigheter kan också vara lämpliga platser för en konstnärlig gestaltning. Uppsala hem har till exempel fastigheter på Otto Myrbergs väg 11–25, Kyrkogårdsgatan 20–24 och Jumkilsgatan 7.

Egnahem, villa vid Geijersgatan, kvarteret Polhem, Rickomberga, Uppsala.
Foto: Tommy Arvidsson, Upplandsmuseet, 1992.

Konst i närheten

Det finns flera konstverk på Tiundaskolan och en skulptur i Tegnérparken, *Den tionde skorstenen*. Flera privata bostadsbolag har även konst på sina innergårdar.

Dialogpartner

Bostadsrättsföreningar, förskolor, skolor och äldreboende samt boende och verksamma i området skulle kunna vara lämpliga dialogpartner. Bondkyrko hembygdsförening och Uppsala hem skulle också kunna vara lämpliga att samverka med.

Ellen Hagen – en pionjär inom demokrati och jämställdhet

Ellen Hagen, född Wadström (1873–1967) är en av Uppsalas mest framstående pionjärer inom rösträttsrörelsen som kämpade för kvinnors politiska medborgarrätt under tidigt 1900-tal. Hon var:

- Bosatt och verksam i Uppsala under cirka femton år
- Initiativtagare till och ordförande i Uppsala Kvinnliga Rösträttsförening 1902–1923
- En av initiativtagarna till Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt (L.K.P.R.) och medlem av dess centralstyrelse
- Grundare av Frisinnade kvinnor 1914
- Redaktör för tidskriften Tidevarvet 1923–1925
- Ordförande för Folkpartiets kvinnoförbund 1938–1946
- Ordförande i Svenska Kvinnors Medborgarförbund 1936–1963
- Svensk delegat vid nedrustningskonferensen i Paris 1931.

Förslag på plats för konst

En lämplig plats skulle kunna vara Vaksalatorg som av tradition varit en samlingsplats för manifestationer och demonstrationer.

Konst i närheten

Brunnen på Vaksalatorg, *Händelser kring ett torg* av Axl Wallenberg.

Dialogpartner

Uppsala Kvinnliga Akademiska förening (UKAF) och Fredrika Bremerförbundet samt boende och verksamma i valt område.

Irma Eriksson – en pionjär inom arbetsliv

Irma Eriksson (1903–2001) är en föregångare inom den fackliga rörelsen i Uppsala. Hon blev tidigt fackligt aktiv och kämpade för att förbättra arbetsvillkoren och lönerna för textilarbetarna i Uppsala. Hon var:

- Bosatt och verksam i Uppsala
- Fackordförande på Söderbergs kappfabrik
- Medlem i Svenska Beklädnadsarbetareförbundets förbundsstyrelse
- Ledamot i Uppsala stadsfullmäktige.

Förslag på plats för konst

Söderbergs kappfabrik (AB Hjalmar Söderbergs) flyttade på 1890-talet sin tillverkning till Dragarbrunnsgatan 65 i hörnet Dragarbrunnsgatan och Kålsängsgränd.

År 1950 byggde de en ny anläggning på Bergsbrunnagatan 1. Fabrikslokalen finns fortfarande kvar och kallas för Söderbergiska huset.

Lämpliga platser för ett personminnesmärke över Irma Eriksson skulle kunna vara i anslutning till hennes tidigare arbetsplats, antingen vid Dragarbrunnsgatan eller vid Bergsbrunnagatan.

Dialogpartner

Uppsala industriminnesförening och närliggande verksamheter till exempel Folkuniversitetet samt boende i området kan vara lämpliga dialogpartner.

Inga Löwdin – en pionjär inom idrott och fritid

Inga Löwdin (1917–2008) är en av Uppsalas viktigaste pionjärer inom idrottsrörelsen lokalt, nationellt och internationellt. Hon var:

- Uppvuxen och verksam i Uppsala
- Framgångsrik idrottsledare och idrottare
- Första kvinnan i Sveriges Riksidrottsförbunds överstyrelse
- Generalsekreterare i Internationella Orienteringsförbundet
- Ordförande i idrottsföreningen IF Thor
- Ordförande i Upplands Idrottshistoriska Förening.

Förslag på plats för konst

Inga Löwdins plats, ett nytt torg i Kungsängen i Uppsala som invigdes den 26 september 2023. Torget kan förstärkas ytterligare med ett konstverk tillägnat Inga Löwdin.

Den nya simhallen i Gränby kan också vara en lämplig plats för konst eller någon annan idrottsplats i Uppsala, gärna med anknytning till simning, skidåkning eller orientering.

Inga Löwdins plats. Foto: Uppsala kommun.

Konst i närheten

Skulpturen *Poetisk viloplats* av Ulla Viotti är placerad i Tullgarnsparken.

Dialogpartner

Lämpliga dialogpartners kan vara: Upplands Idrottshistoriska Förening, IF Thor och Uppsala Kvinnliga Akademiska förening (UKAF) samt boende och verksamma i området.

Magdalena (Malla) Silverstolpe – en pionjär inom konst och kultur

Magdalena Malla Silverstolpe (1782–1861) är en pionjär inom kulturvärlden. Med sin litterära salong vitaliserade hon stadens kulturliv och lockade världskända kulturpersonligheter till Uppsala. Hon var:

- Bosatt och verksam i Uppsala under större delen av sitt liv
- Författare och kulturentreprenör
- Arrangör av berömd litterär salong i Uppsala
- Mecenat för unga talangfulla författare och musiker.

Förslag på plats för konst

Malla Silverstolpe har bott på fler adresser i Uppsala. Den sista tiden i livet bodde hon på Östra Ågatan 9–11 och tillbringade då mycket tid i parken utanför Walmstedtska gården.

Lämpliga platser för ett personminnesmärke över Malla Silverstolpe skulle därför kunna vara i anslutning till hennes sista bostad. Antingen i parken vid Litteraturens hus eller på terrassen på andra sidan Fyrisån i anslutning till Östra Ågatan.

Bebyggelse i kvarteret Klostret, Östra Ågatan 9 och 11, Uppsala före 1914. Foto: Henri Osti, Upplandsmuseet.

Konst i närheten

Konst i närheten är konstverket, *Air drop* av Mikael Lundberg i Fyrisån och *Jättehemligt* av Johan Thurfjell samt övriga konstverk i ALMA-stråket.

Dialogpartner

Förslag på dialogpartner är Uppsala Kvinnliga Akademiska förening (UKAF) och Litteraturens hus samt boende och verksamma i området.

Ebba Boström och Ida Norrby- pionjärer inom sjukvård och hälsovård

Ebba Boström (1844–1902)

Ebba Boström är en av Uppsalas viktigaste pionjärer inom sjuk- och hälsovård. Som grundare av ett filantropiskt centrum med barnhem, sjukhem, sjuksköterskeutbildning och diakoniutbildning är hon en sann pionjär. Hon har:

- Varit bosatt och verksam i Uppsala från 1880-talet fram till sin död
- Grundat och finansierat Samariterhemmet med sjukhem och sjukhus
- Byggt ett barnhem för ”värnlösa” (blottställda) flickor
- Startat utbildning för diakonissor och sjuksköterskor
- Introducerat en ny sjukvårdsutbildning med inspiration från London och Manchester.

Förslag på plats för konst

Det skulle vara lämpligt att uppföra ett minnesmärke över Ebba Boström i anslutning till Samariterhemmet. Samariterhemmet Diakoni är en självständig stiftelse som samarbetar med Svenska kyrkan. Stiftelsen arbetar både med utbildning och med att möta utsatta människor i behov av vård och stöd.

Samariterhemmets fastigheter omfattar drygt 30 000 kvm i Kungsängen. De består av bostäder, vårdbyggnader och verksamhetslokaler. De äldsta husen är Diakonisshuset och Samariterhemmets kyrka från år 1916–1918.

Framför Diakonisshuset och gamla sjukhuset finns en liten park som omgärdas av en putsad och plåttäckta mur. I parken finns blomsterrabatter, lindar, fruktträd och en liten damm. I närheten vid Kungsängstorg ligger Boströms gamla bostad och på andra sidan torget ligger Ebba Boströms gata.

Park vid Samariterhemmets sjukhus, kvarteret Högne, Uppsala 1930. Foto: Axel Sagerholm, Upplandsmuseet.

Konst i närheten

Bertil Johanssons *Incitamentum Gemmeus*, 1970, Samariterhemmets gård, Samaritergränd 2 och *Rädda naturen från supertekniken* av Olof Hellström på fasaden på Kungsängsgatan 33.

Dialogpartner

Boende och verksamma i området, Samariterhemmet Diakoni och fastighetsbolaget Vasakronan kan vara lämpliga dialogpartner.

Ida Norrby (1869–1934)

Ida Norrby är en av Uppsalas viktigaste pionjärer inom folkhälsa. Hon utvecklade utbildningar inom kost, storhushåll, textilvård och barnavård i Uppsala. Hon var:

- Bosatt och verksam i Uppsala från vuxen ålder fram till sin död
- Initiativtagare till ny utbildning, Fackskolan för huslig ekonomi
- Föreståndare för Fackskolan för huslig ekonomi 1894–1933
- Medicine hedersdoktor vid Uppsala universitet 1927
- Ledamot i Uppsala stadsfullmäktige 1918–1930
- Initiativtagare och redaktör för *Hemmets kokbok*.

Förslag på plats för konst

Ida Norrby hade sin tjänstebostad i tornrummet på dåvarande Fackskolan på Trädgårdsgatan 14. Ett minnesmärke över Ida Norrby skulle därför kunna placeras i anslutning till Trädgårdsgatan 14.

Fackskolan på Trädgårdsgatan 14 i Uppsala 1938. Foto: Paul Sandberg, Upplandsmuseet.

Dialogpartner

Institutionen för kostvetenskap på Uppsala universitet och Uppsala Kvinnliga Akademiska förening (UKAF) samt boende och verksamma i området.

Maria Henschen och Betty Pettersson – pionjärer inom forskning och utbildning

Maria Henschen (1840–1927)

Maria Henschen är en av Uppsalas viktigaste pionjärer inom den högre utbildningen för framförallt flickor i Uppsala. Hennes arbete med att skapa en likvärdig utbildning för flickor och pojkar har varit ett viktigt steg i att skapa en jämlik skola. Hon var:

- Uppvuxen i och verksam i Uppsala fram till 1880-talet
- Skolstiftare och grundare av Henschenska skolan 1865
- Föreståndare för Henschenska skolan 1865–1878
- Ägare och initiativtagare till Uppsala högre elementarläroverk för flickor
- Pedagog som moderniserade utbildningen för flickor i Uppsala.

Förslag på plats för konst

Mellan 1968 och 1986 var det vuxenutbildning och yrkesutbildningar i Magdeburg och i skolhuset på Skolgatan. Gymnasiet Linnéskolan flyttade in 1990. Från hösten 2020 finns Ellen Fries gymnasium där.

En naturlig plats för konst är i anslutning till byggnaden Magdeburg, antingen på innergården eller längs Fyrisån.

Skolflickor utanför Magdeburg, 1888. Foto Henri Osti, Upplandsmuseet.

Konst i närheten

Katarina Sundkvist Zohari har gjort skulpturen *ODjuret* som en hyllning till kören OD utanför KFUM borgen.

Dialogpartner

Boende och verksamma i området, Ellen Fries gymnasium och Uppsala Kvinnliga Akademiska förening (UKAF) samt bostadsrättsföreningar kan vara lämpliga dialogpartners.

Betty Pettersson (1838–1885)

Betty Pettersson är Sveriges första kvinnliga student. Rätten till högre utbildning för kvinnor är en viktig milstolpe. Hon var:

- Första kvinnan som tog studentexamen 1871, (kvinnor fick rätt att avlägga studentexamen och medicinsk examen 1870)
- Första kvinnliga akademikern i Sverige (Uppsala universitet) Inskriven 1872 och examen 1875
- Första kvinnliga läroverksläraren i Sverige.

Förslag på plats för konst

En hörsal på Blåsenhus är uppkallad efter Betty Pettersson. Blåsenhus är campus för Uppsala universitet och här finns institutionen för pedagogik, didaktik samt utbildningsstudier. En lämplig placering för ett minnesmärke över henne skulle därför kunna vara mellan Segerstedthuset på Dag Hammarskjölds väg 7 och Blåsenhus.

Konst i närheten

I universitetspaken finns ett monument över Erik Gustaf Geijer, framför universitetsbiblioteket står skulpturen *Sångarprinsen*, ett monument över Prins Gustav

och i slottsbacken finns skulpturerna *Gunnar Wennerberg* och *En månskensnatt i Slottsbacken*, två monument med anknytning till det manliga studentlivet i Uppsala.

Dialogpartner

Boende och verksamma i området, Uppsala universitet, Statens konstråd och Uppsala Kvinnliga Akademiska förening (UKAF) kan vara lämpliga dialogpartners.

Uppföljning

Konstprogrammet beskriver kriterier för val av pionjärer. Programmet lyfter även fram sju viktiga samhällsområden där pionjären ska ha gjort en betydande insats.

Förslag på nya pionjärer bör göras fortlöpande. Med tiden kan även nya områden bli aktuella. Programmet bör uppdateras vart femte år och utgår från övergripande styrdokument.

Relaterade dokument

- Kulturpolitiskt program och handlingsplan (KF 2020 och KS 2020)
- Mål och budget 2024 med plan för 2025–2026
- Uppsalas innerstadsstrategi (2016)

Litteratur och källförteckning

Litteratur

Enqvist, Annika m.fl. (2022), *Offentligt minne offentlig konst*. Statens konstråd.

Koivunen Bylund, Tuulikki (1994), *"Frukta icke, allenast tro": Ebba Boström och Samariterhemmet 1882–1902*. Almqvist & Wiksell International.

Lindberg, Gunilla (2005), *Starka kvinnor som fört Sverige framåt*. Winberg Citybook AB.

Nevéus, Torgny, red. (2002), *Flickornas borg*. Almqvist & Wiksell.

Nordin, Thor och B. Barkfeldt (1995), *Uppsala universitet. Institutionen för hushållsvetenskap, Ida Norrby: en föregångare på hushållsekonomens område. 1 Ett livsverk tar gestalt*. Institutionen för hushållsvetenskap och Motala grafiska.

Strömholm, Gunilla (2017), *Svarta hattar bland vita mössor*. Norrlands nation och Wikströms tryckeri AB.

Wallin, Kerstin (2004), *Hildur Ottelin*. Bäckström.

Ärlemalm, Inger red. (2017), *Uppsalakvinnor*. Hallgren & Fallgren.

Digitala källor

Eklund, Karl Johan, *Kvarteren Gunnar och Högne i Uppsala: Byggnader och bebyggelsemiljö*, <https://samariterhemmet.se/wp-content/uploads2022/02/utredning-kulturmiljo.pdf>. Hämtad 13 februari 2024.

Ellen H L Hagen, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/13500>, Svenskt biografiskt lexikon (art av Greta Wieselgren), hämtad 2024-02-14.

Ellen Helga Louise Hagen, www.skbl.se/sv/artikel/EllenHelgaLouiseHagen, Svenskt kvinnobiografiskt lexikon (artikel av Emilie Cederquist). Hämtad 2024-02-14.

Institutionen för kostvetenskap: Historik - Institutionen för kostvetenskap - Uppsala universitet (uu.se), <https://www.ikv.uu.se/om-oss/historik>. Hämtad 13 februari 2024.

Kvinnor i våra hus – 100 år av demokrati Ellen Hagen, <https://www.sfv.se/upptack-mer/kvinnor-i-vara-hus-100-ar-av-demokrati/ellen-hagen>. Publicerad 28 oktober 2021. Hämtad 13 februari 2024.

Kvinnokartan, Kvinnorna på kartan | Uppsala Kvinnohistoriska förening (uppsalakvinnorshistoria.se), <https://www.uppsalakvinnorshistoria.se>. Hämtad 13 februari 2024.

Kulturpersoner Uppsala kyrkogårdar, kulturpersoner, <https://kulturpersoner.uppsalakyrkogardar.se/galleri>. Hämtad 13 februari 2024.

Magdalena (Malla) Sofia Silfverstolpe, www.skbl.se/sv/artikel/MallaSilfverstolpe, Svenskt kvinnobiografiskt lexikon (artikel av Ingrid Holmquist). Hämtad 2024-02-14.

Svenskt kvinnobiografiskt lexikon, skbl.se - Articles, <https://skbl.se/sv/artikel>. Hämtad 13 februari 2024.

Uppsala kommun, historiska hus, <https://ellenfriesgymnasium.uppsala.se/om-skolan/historiska-hus>. Hämtad 13 februari 2024.

Vår livsmiljös betydelse för en god och jämlik hälsa, <https://www.folkhalsomyndigheten.se/publikationer-och-material/publikationsarkiv/v/var-livsmiljos-betydelse-for-en-god-och-jamlik-halsa/>. Publicerad: 31 maj 2021. Uppdaterad: 13 februari 2023. Artikelnummer: 23 068. Hämtad 13 februari 2024.

Övriga källor

Lindroth, Jan (2023-09-30), e-postmeddelande.

Johansson, Signe (2023-08-30), e-postmeddelande.

Bilagor

Bilaga 1. Dialogpartner

Gunell Furuland, fil. dr. litteraturvetenskap, Uppsala universitet

Stina Johansson, professor emerita institutionen för socialt arbete Umeå universitet,
ordförande Uppsala Kvinnliga Akademiska förening (UKAF)

Jan Lindroth, professor emeritus i historia, Stockholms universitet

Mattias Nordström, direktor Samariterhemmet Diakoni

Ing-Marie Munktell, före detta museichef Museum Gustavianum, medlem Uppsala
Kvinnliga Akademiska förening

Anne-Marie Morhed, fil. dr. sociologi, medlem Uppsala Kvinnliga Akademiska förening

Signe Rudberg Selin, journalist, medlem Uppsala Kvinnliga Akademiska förening

Vera Segraeus, fil. dr. i sociologi, ordföranden i Föreningen för kvinnors historia i
Uppsala

Bilaga 2. Personminnesmärken utomhus i Uppsala

Följande personer har konstverk som är namngivna eller tillägnade dem:

1. Gustaf II Adolf, obelisk till minne av Gustaf Adolf, Jean Louis Deprez, 1833
2. Teresa av Ávila, Kajsa Mattas, 2004
3. Gås-Anders, Bror Hjorth, 1941
4. Ingmar Bergman, The Eyegloria, Florence Hermansson, 2021
5. Folke Bernadotte, Solveyg Schafferer, 1977, replik 2000
6. Jean Baptiste Bernadotte, Bengt Erland Fogelberg, 1854
7. Hjalmar Branting, Händelser kring ett torg, Axl Wallenberg, 1964
8. Anders Celsius, Celsius astronomen, Erik Knut Lindberg, 1079
9. Mimmi Ekholm, Concrete Queen, Anna Karin Brus, 2015
10. Engelbrekt, Engelbrekt med näven, Bror Hjorth, 1935
11. Gustav Fröding, Gralstänk, Mattias Härenstam, 2021
12. Erik Gustaf Geijer, John Börjeson, 1888
13. Prins Gustav, Sångarprinsen, Carl Eldh, 1927
14. Dag Hammarskjöld, Svend Lindhart, 1966, replik 2005
Dag, minnesmärke över Dag Hammarskjöld, Charlotte Gyllenhammar, 2021
15. Martin Luther King, Befrielsen, Olof Hellström, 1974
16. Anna Maria Lenngren, Johan Tobias Sergel, 1811, replik 1954
17. Carl von Linné, Carl Eldh, 1929
Linnés knopp, Katarina Zohari Sundkvist, 2007
Linnés mus, Anna-Karin Brus, 2007
Linnés bänk, Mats Nyberg, 2007
Carl von Linné, Paula T Granlund, 1964
Armarium Natura, Roland Persson, 2007
18. Jenny Lind, Näktergalen, Annika Danielsson-Almén, 2011
19. Finn Malmgren, Nils Sjögren, 1930
20. Sankt Olof, Allan Ebeling, 1957
21. Olof Rudbeck d.ä., Carl Eldh, 1910
22. Fadime Sahindal, Minnesmärke över Fadime Sahindal, Hanna Beling, 2013
23. Sten Sture, Sten Sture monumentet, Carl Milles, 1927
24. Nathan Söderblom, Bror Hjorth, 1932, replik 1993
25. Jakob Ulveson, Christian Eriksson, 1927
26. Gustav Vasa, Bengt Erland Fogelberg, 1827
27. Gunnar Wennerberg, Theodor Lundberg, 1911

Bilaga 3. Biografier över Uppsalas pionjärer

Hildur Ottelin i sin bostad på Skolgatan 10. Foto: Uppsala universitetsbibliotek.

Hildur Ottelin (1866–1927)

Hildur Ottelin föddes i Gamlakarleby, Finland men blir tidigt föräldralös och växer upp hos släktingar i norra Sverige. I slutet av 1800-talet utbildade hon sig till gymnastikdirektör på Gymnastiska centralinstitutet (GCI) i Stockholm. Efter examen 1893 flyttade hon till Uppsala och arbetade som gymnastiklärare på Anna Wikströms hantverksskola för blinda kvinnor och på Lindska skolan mellan 1899 och 1915.

I Uppsala rådde det stor bostadsbrist och bostadsförhållandena för arbetare var mycket bristfälliga. Hildur Ottelin engagerar sig tidigt i bostadsfrågan och investerade år 1903 i två gårdar på Stånggatan 7 och 10 (idag Geijersgatan) för att hyra ut bostäder till arbetare. Hon bosatte sig själv på nummer 10. Ett år senare köpte hon tomtmark och startar AB Rickomberga Egna hem. Hon bygger flera fastigheter på marken som hon hyr ut och förmedlar även lån till personer som vill bygga egna bostäder.

Hildur Ottelin blir snabbt en förgrundsgestalt och engagerad i Uppsalas bostadspolitik. År 1907 börjar hon arbeta med att inspektera kvalitén på bostäder och blir Uppsalas första bostadsinspektris. Inspektionerna är många och återkommande. Under 1915 gör hon till exempel 2 269 besök i 1 903 bostäder, bostäder som ofta hade stora brister.

Uppsala stadsfullmäktige tillsätter år 1911 en särskild styrelse för att förmedla egnahems lån, Hildur Ottelin blev sekreterare i egnahemsstyrelsen och ansvarar för tillsynen över byggnationen av Uppsalas första radhusområde på Swedenborgsgatan i Svartbäcken.

Hildur Ottelin engagerade sig även politiskt för Socialdemokraterna och år 1912 blir som första kvinnan invald i Uppsala stadsfullmäktige. Som politiker driver hon frågor om bättre bostäder och bättre livsvillkor för de sämst ställda i samhället. Hon förslår till exempel att en brandstation ska byggas om till bostäder för ensamstående kvinnor med minderåriga barn, att kommunen ska dra en elkabel till Rickomberga och att äldre gifta par ska ha rätt till att bo tillsammans på äldreboenden. Under storstrejken 1909 ordnade hon på egen bekostnad bespisning för 100 barn i Erikslund.

Hildur Ottelin arbetade som bostadsinspektris ända fram till sin 60-årsdag ett år före sin död. Hon är begravd på Uppsala Gamla kyrkogård.

Källor:

Wallin, Kerstin (2004), *Hildur Ottelin*.

Rösträttsboden i Uppsala, 12-14 dec, 1912. Ellen Hagen står i mitten, den femte personen från vänster. Tidskriften Rösträtt för kvinnor startar. Foto: KvinnSam, Göteborgs universitetsbibliotek.

Ellen Hagen (1873–1967)

Ellen Hagen, född Wadström, studerade på Åhlska skolan och senare på Tekniska skolan (nuvarande Konstfack) i Stockholm. Hon flyttade till Uppsala år 1902 och påbörjar sitt politiska engagemang. När hennes man blev landshövding i Gävle år 1918 flyttade hon från Uppsala.

Ellen Hagen är en pionjär och förgrundsgestalt inom den kvinnliga rösträttsrörelsen och kämpade för kvinnors medborgarrätt. Hon tog initiativet till bildandet av Uppsala Kvinnliga Rösträttsförening år 1902 (lokalavdelning till Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt, LKPR) och var dess ordförande fram till år 1923. Hon var också en av grundarna till Frisinnade kvinnor år 1914.

Mellan 1938 och 1946 var Ellen Hagen ordförande för Folkpartiets kvinnoförbund och mellan 1936 och 1963 var hon ordförande för Svenska Kvinnors Medborgarförbund. Hon var även med och startade Fogelstadsgruppens veckotidning *Tidevarvet* och blir dess första redaktör mellan åren 1923–1925.

Ellen Hagen var en av den kvinnliga rösträttsrörelsens mest anlitade och uppskattade föreläsare. Sitt första offentliga föredrag höll hon år 1902 i Uppsala och under årens lopp håller hon sedan över 3 000 föredrag runtom i Sverige och Europa. Hon utsågs som svensk delegat vid ett trettiotal internationella kongresser, bland andra de internationella rösträttskongresserna i London 1909, Budapest 1913 och Rom 1923.

Ellen Hagen engagerade sig även tidigt för fredsfrågor och gick år 1915 med i Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihet (IKFF). Under 1920- och 1930-talen deltog hon aktivt i nedrustningsfrågor. Ellen Hagen deltog också i internationellt freds- och rösträttsarbete samt var svensk delegat vid nedrustningskonferensen i Paris 1931. Hon var ordförande för Svenska kvinnors hjälpaktion och även medlem i Tisdagsklubben, en hemlig antinazistisk sammanslutning.

Källor:

Ellen Helga Louise Hagen, www.skbl.se/sv/artikel/EllenHelgaLouiseHagen, Svenskt kvinnobiografiskt lexikon (artikel av Emilie Cederquist), hämtad 2024-02-14.

Ellen H L Hagen, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/13500>, Svenskt biografiskt lexikon (art av Greta Wieselgren), hämtad 2024-02-14.

Kvinnor i våra hus – 100 år av demokrati Ellen Hagen, <https://www.sfv.se/upptackmer/kvinnor-i-vara-hus-100-ar-av-demokrati/ellen-hagen>), hämtad 2024-02-14.

AB Hjalmar Söderberg, Dragarbrunnsgatan 65, kvarteret Brynhild, Uppsala 1935. Foto: Paul Sandberg, Upplandsmuseet.

Irma Eriksson (1903–2001)

Irma Eriksson är född och uppvuxen i Uppsala under knappa förhållanden. Hon började arbeta som 13-åring på mejeriet och blev sedan springflicka på Fackskolan. Hon arbetade både på Engmans karamellfabrik och på Nymans verkstäder innan hon år 1929 började på Söderbergs kappfabrik.

På Söderbergs kappfabrik blev hon tidigt fackligt aktiv och kämpade för att förbättra arbetsvillkoren och lönerna för textilarbetarna. Hon engagerade sig även politiskt som ledamot för Socialdemokraterna som medlem av Uppsala Stadsfullmäktige.

Söderbergs kappfabrik hade från 1890-talet sin produktion i lokaler på Dragarbrunnsgatan 65 i hörnet Dragarbrunnsgatan-Kålsängsgränd. Företaget tillverkade både herr- och damkläder. Antalet anställda i företaget uppgick under de bästa åren till närmare 600 personer.

Irma Eriksson arbetade i närmare 30 år på Söderbergs kappfabrik ända fram tills hon blev uppsagd när företaget gick i konkurs 1958. Många blev arbetslösa men hon fick arbete på Pharmacias tvätter och blev kvar där fram till pensionen vid 67 års ålder.

Källor:

Lindberg, Gunilla (2005), *Starka kvinnor som fört Sverige framåt*.

Ärlemalm, Inger red. (2017), *Uppsalakvinnor*.

Inga Löwdin skördade stora framgångar både som idrottare och ledare. Foto: Folkrorelsearkivet för Uppsala län.

Inga Löwdin (1917–2008)

Inga Löwdin är född och uppvuxen i Uppsala. Hon tog studenten vid flickläroverket Magdeburg 1936 och blev fil.mag. vid Uppsala universitet 1939. Inga Löwdin var framgångsrik inom flera idrotter. Hon började tidigt att simma men övergick till skidåkning och orientering i föreningen IF Thor.

Hon blev även en av Sveriges mest framgångsrika idrottsledare. Inga Löwdin var lagledare för det kvinnliga OS-landslaget på skidor från starten 1952 och ända fram till 1970. Hon var också från 1949 ensam kvinna i Internationella skidförbundets kommitté för längdskidåkare (FIS) och åren 1951–1971 ledamot av Riksidrottsförbundets styrelse. Hon deltog som funktionär vid 10 Olympiska spel och 14 världsmästerskap.

Inga Löwdin arbetade som lärare i historia och samhällskunskap och var studierektor på Linnéskolan i 15 år. Hon avslutade sitt yrkesliv som rektor för den kommunala vuxenutbildningen i Uppsala. Hon anlätades också på 70-talet som skolkonsulent i Skolöverstyrelsen.

År 1986 bildade hon Upplands Idrottshistoriska Förening och var dess ordförande de första 15 åren.

Källor:

Ärlemalm, Inger red. (2017), *Uppsalakvinnor*.

Lindroth, Jan (2023-09-30), e-postmeddelande.

Malla Silverstolpe, ca 1850-ca 186. Foto: Uppsala universitetsbibliotek.

Magdalena Malla Silverstolpe (1782–1861)

Magdalena Malla Silfverstolpe, född Montgomery, blev tidigt föräldralös och växte upp med sin mormor, friherrinnan Magdalena Rudbeck på Edsberg norr om Stockholm. Magdalena Rudbeck tog även hand om sin yngre syster Gustava Rudbeck och Malla Silfverstolpes halvsyster, Gustava Arnell. Malla Silverstolpe fick undervisning i hemmet av olika guvernanter, en informator och en präst. Utbildningen omfattade språk, matematik, historia och geografi samt katekesen och Bibeln.

År 1807 gifte Malla Silfverstolpe sig med officeren David Gudmund Silfverstolpe. Äktenskapet blev inte lyckligt. År 1812 flyttade de till Uppsala. Ett år efter makens död år 1819 startar hon sin litterära salong i Uppsala. Salongen blir den centrala träffpunkten för Uppsalas romantiska författare. Den närmaste kretsen består av flera kända familjer i Uppsala, till exempel Erik Gustaf och Anna Lisa Geijer, Ebba och P D A Atterbom samt professorsfamiljen Knös (Gustaf Knös och Alida Knös med dottern Thekla Knös). Malla Silverstolpe bjöd även in många skribenter, musiker, akademiker och studenter, till exempel Fredrika Bremer, Gunnar Wennerberg och Sophie von Knorring.

På salongen presenterade författare ännu inte publicerade verk som *Lycksalighetens ö* av Atterbom. Hit kom även den blivande kompositören Adolf Fredrik Lindblad, en av flera unga lovande konstnärer som Malla Silfverstolpe hjälpte som mecenat. Hon ordnade ett stipendium åt honom för studier i Tyskland och Frankrike och arrangerade en resa till Tyskland, där även Geijer och hon själv deltog.

Malla Silverstolpe var även verksam som författare och skrev ett av de första svenska självbiografiska verken mellan åren 1822 och 1836. Hon var även en flitig läsare och väl insatt i den samtida litteraturen.

Malla Silfverstolpe avled i Uppsala 1861 och är begravd på Uppsala gamla kyrkogård.

Källor:

Magdalena (Malla) Sofia Silfverstolpe, www.skbl.se/sv/artikel/MallaSilfverstolpe, Svenskt kvinnobiografiskt lexikon (artikel av Ingrid Holmquist), hämtad 2024-02-14.

Ebba Boström. Foto: Svenskt biografiskt lexikon.

Ebba Boström (1844–1902)

Ebba Boström växte upp på Östanå herrgård i Roslagen som dotter till Elisabeth Gustava Fredenheim och lagmannen Erik Samuel Boström. När hon fyllde 25 år blev hon myndig och ekonomiskt oberoende. (Ogifta kvinnor blev myndiga från 25 årsålder från 1858. Från 1884 sänks åldersgränsen till 21 år samma som för män. Gifta kvinnor blev myndiga vid 21 årsålder först 1921.) Efter en religiös omvändelse beslutade hon sig för att utbilda sig till sköterska i London och Manchester.

Efter hemkomsten från London år 1882 tog hon över skötseln av Sedlighetsföreningen i Uppsalas räddningshem (hem för prostituerade kvinnor). En kort tid efteråt investerade hon i en ny fastighet på Bäckens gränd 13 och flyttade verksamheten dit. Där startade Ebba Boström en utbildning till "tjänarinnor" för hemlösa flickor. Utbildningen syftade till att ge utsatta kvinnor en alternativ försörjning istället för prostitution.

Ebba Boström fortsatte att investera egna medel och utvidgade verksamheten succesivt. Hon byggde ett privat sjukhem och sjukhus för fattiga i ett av Uppsalas utsatta områden, Kungsängen. När det nya sjukhuset invigdes år 1893 grundar hon och hennes kvinnliga medarbetare ett systersamfund med stadgar och gemensam dräkt. På sjukhemmet utbildade Boström även egna sjuksköterskor.

År 1896 köpte hon även en gård på Dragarbrunnsgatan 71 och inreder där sin privata bostad samt en bostad för sjuka. Efter hennes död år 1902 har huset använts som pastors- och direktorsbostad. Nu fungerar huset som hotell och vandrarhem.

År 1899 överlämnade Ebba Boström hela verksamheten åt stiftelsen Samariterhemmet. Än idag står byggnaden kvar och stiftelsen Samariterhemmet fortsätter att i Ebba Boströms anda driva sjuk- och hälsovård för de mest utsatta i samhället.

Källor:

Eklund, Karl Johan, *Kvarteren Gunnar och Högne i Uppsala: Byggnader och bebyggelsemiljö*, <https://samariterhemmet.se/wp-content/uploads2022/02/utredning-kulturmiljo.pdf>. Hämtad 13 februari 2024.

Koivunen Bylund, Tuulikki (1994), *"Frukta icke, allenast tro": Ebba Boström och Samariterhemmet 1882-1902*.

Matlagningskurs på Fackskolan 1945. Foto: Paul Sandberg, Uppladsmuseet.

Ida Norrby (1869–1934)

Ida Norrby var dotter till urmakaren Wilhelm Norrby och Carolina Magdalena Norrby och hade tolv syskon. Familjen har svårt att försörja alla barn och därför blev Ida Norrby redan från tvåårsåldern fosterdotter hos sin farbror Carl Norrby och hans fru Jane Norrby.

I Uppsala studerade Norrby på Zelma Krooks elementarläroverk för flickor. År 1888 fortsätter hon sin utbildning utomlands vid diakonissanstalten i Neuendettelsau och studerade därefter sju olika kurser inom huslig ekonomi i Kassel, Glasgow och Edinburgh. Parallellt med sin utbildning arbetade hon i både Tyskland och Skottland som lärarinna. Under sin fyraåriga utbildning i Europa skaffade Ida Norrby sig en gedigen utbildning inom huslig ekonomi.

När Ida Norrby kom tillbaka till Uppsala år 1894 började hon tillsammans med sin fostermor Jane Norrby att planera och organisera en utbildning för kvinnor inom huslig ekonomi. Utbildningen var till en början en del av Uppsala enskilda läroverk men Fackskolan fick år 1895 en fristående ställning.

Fackskolan utbildade lärarinnor för barnavård, skolkök, textil slöjd och lanthushåll samt ekonomiföreståndarinnor för storhushåll. Utbildningen höll en hög teoretisk nivå, därutöver arrangerades kortare och längre yrkesutbildningar. Skolans lärare undervisade även på andra skolor och institutioner i Uppsala. Från 1920-talet gavs till exempel kurser i sjukhusmatlagning för läkarstudenter på medicinutbildningen på Akademiska sjukhuset.

Under 40 år var Ida Norrby föreståndarinna för Fackskolan, hon avgick året före sin bortgång. År 1927 blev hon medicine hedersdoktor vid Uppsala universitet.

Ida Norby var en sann folkbildare och publicerade en rad artiklar om kost och hushållskunskap. Hon låg även bakom den klassiska kokboken *Hemmets kokbok*.

Hon var även politiskt aktiv och representerade Högern i Uppsala stadsfullmäktige mellan 1918 och 1930. Hon drev bland annat frågor om rätten till lika lön för statligt arbete för män och kvinnor och allmänt barnbidrag till alla oavsett inkomst.

Ida Norby gjorde en stor insats för att professionalisera kunskapen om hemmets skötsel och på så sätt förbättra folkhälsan. Det ledde så småningom fram till en högskoleutbildning i huslig ekonomi.

Då Fackskolan år 1961 förstatligades fick den namnet Seminariet för huslig utbildning. Seminariet blev senare en institution inom Uppsala universitet med namnet Hushållsvetenskap. Institutionen utbildade: barnavårdslärare, ekonomiföreståndare, hushållslärare och textillärare. År 2008 flyttar institutionen till lokaler i Engelska Parken och Biomedicinsk centrum.

Källor:

Institutionen för kostvetenskap: Historik - Institutionen för kostvetenskap - Uppsala universitet (uu.se), <https://www.ikv.uu.se/om-oss/historik>.

Johansson, Signe (2023-08-30), e-postmeddelande.

Nordin, Thor och Barkfeldt B. (1995), *Ida Norrby: en föregångare på hushållsekonomin område*.

Maria Henschen. Foto: Henri Osti, Uppsala universitetsbibliotek.

Maria Henschen (1840–1927)

Maria Henschen är en pionjär inom skolvärlden i Uppsala. Hennes arbete med att skapa likvärdig utbildning för flickor och pojkar var ett viktigt steg för att skapa en jämlik skola. Hon moderniserar den högre utbildning för flickor under en tid då flickor inte fick studera på läroverk (gymnasium). Först år 1927 infördes samundervisning vid offentliga läroverk och kvinnor behövde inte längre studera vid avgiftsbelagda flickskolor för att ta studenten.

Maria Henschen är född och uppvuxen i Uppsala. Hon studerade på Cecilia Fryxells flickskola på Rostad utanför Kalmar och blev sedan själv lärare där åren 1861–1865. Vid skolan utvecklade nya pedagogiska metoder som Henschen tog med sig tillbaka till Uppsala där hon startade en egen skola, Henschenska skolan år 1865.

Henschenska skolan blev den första elementar flickskolan i Sverige med åtta klasser. Här fick eleverna även undervisning i kemi, fysik och naturvetenskap, vilket var revolutionerande. Maria Henschen var skolans första föreståndare och undervisade i språk och matematik.

Skolan ombildas år 1870 till Uppsala högre elementarläroverk för flickor. När Maria Henschen gifter sig några år senare slutar hon som föreståndare men fortsätter att engagera sig i skolan och förblir delägare. Skolan fick statsunderstöd först från år 1877.

År 1889 flyttade skolan in i en ny byggnad på Västra Strandgatan, ritad av stadsarkitekt Carl Axel Ekholm. Uppsala högre elementarläroverk för flickor var privatägd fram till år 1902 och blev sedan en del av Stiftelsen Magdeburg och kallades i folkmun Magdeburg.

Magdeburg blev kommunaliserad och fick studentexamensrätt från 1928 och avvecklades 1968. Gymnasiet Linnéskolan flyttade in 1990. Från hösten år 2020 finns Ellen Fries gymnasium där.

Källor:

Nevéus, Torgny, red. (2002), *Flickornas borg*.

Porträtt av Betty M C Pettersson, Sveriges första kvinnliga student, 1870.
Foto: Stockholms stadsmuseum.

Betty Pettersson (1838–1885)

Betty Pettersson föddes och växte upp i Visby som dotter till sadelmakaren Olof Petterssons och Carolina Kullberg. År 1871 tog hon mogenhetsexamen (motsvarande studentexamen) som privatist vid Nya elementarskolan i Stockholm och blev därmed den första kvinnan som tog studentexamen i Sverige. Innan hon tog sin examen arbetade hon som guvernant hos olika familjer i Småland och Östergötland i cirka tio år.

Kvinnor fick studera medicin på universitet från år 1870. Först år 1873 öppnades övriga fakulteter, med undantag från den teologiska samt högre juridisk examen, för kvinnor. Betty Pettersson fick dispens och kunde skriva in sig ett år tidigare.

År 1872 skriver hon därför in sig på Uppsala universitet för att studera humaniora. Hon är då den enda kvinnan av 1 545 studenter i Uppsala. Hon blir även medlem av Gotlands nation men deltar inte i nationslivet.

Hennes huvudämne var nyuropeisk lingvistik men hon läste även historia och modern litteratur. I januari 1875 tog hon en filosofie kandidatexamen i nyuropeisk lingvistik och modern litteratur.

Betty Pettersson blev efter sin examen den första kvinna som anställdes vid ett statligt pojkläroverk. Hon fick först en provtjänstgöring och senare en tjänst som elementarlärare på Ladugårdslands lägre elementarläroverk (senare Östra Real) i Stockholm.

Hon avled i tuberkulos i Stockholm 1885. Hon fick många efterföljare som fortsatte kampen för kvinnors rätt till högre studier och anställning inom universitet, till exempel:

- Gerd Margareta Enequist (1903–1989) första kvinnliga professorn i Uppsala 1949.
- Elsa Eschilsson (1861–1911) första kvinna i Sverige som disputerade i juridik och utnämndes till docent i civilrätt vid Uppsala universitet. Därmed blev hon Sveriges första kvinnliga universitetslärare. Första ordförande Akademiska bildade kvinnors förening. Elsa Eschilssons park i Rosendal invigdes 2022.
- Ellen Fries (1855–1900) Sveriges första kvinnliga filosofiedoktor 1883. Under 2019 beslutade Uppsala kommun att uppkalla en ny gymnasieskola i centrala Uppsala efter Ellen Fries.
- Karin Johannisson (1944–2016) första kvinnliga professorn i idé- och lärdoms historia. Akademiker, författare och folkbildare. Porträtt, bildväv av Berit Sahlström ingår i Uppsala kommuns konstsamling.
- Lydia Katarina Wahlström (1869–1954) doktor i historia, rösträttskvinna och lärare. Första ordförande i Uppsala kvinnliga studentförening.

Källor:

Strömholm, Gunilla (2017), *Svarta hattar bland vita mössor*.

Bilaga 4. Central samhällsområden

Bostad- och samhällsplanering

Tillgång till bra och billiga bostäder är ett prioriterat mål för Uppsala kommun (Mål och budget 2024, s. 37).

En sund, trygg och trivsamt bostad är ett grundläggande mänskligt behov. En god livsmiljö är avgörande för människors hälsa. Bostaden är en viktig plats för återhämtning, vila och rekreation. Dåliga boendeförhållanden påverkar livet i övrigt och kan ge negativa följder för både den enskilda individen och samhället i stort (Vår livsmiljöns betydelse för en god och jämlik hälsa 2023).

Därför är insatser som förbättrat och utvecklat bra bostäder och bidragit till en god samhällsplanering värda att uppmärksammas.

Demokrati och jämställdhet

Jämställdhet är en central del i demokratin. Kvinnor och män ska ha samma möjligheter, rättigheter och skyldigheter. Alla ska ha samma möjlighet att påverka samhället och sina egna liv.

All kommunal verksamhet utgår från jämlikhet, mänskliga rättigheter, demokrati, jämställdhet och rättvisa (Mål och budget 2024, s. 31). Att delta i samhället är en rättighet och en förutsättning för demokrati (Mål och budget 2024, s. 14).

Pionjärer som gjort insatser för demokrati och jämställdhet är därför betydelsefulla och viktiga att lyfta fram.

Forskning och utbildning

Uppsala har en lång tradition som universitetsstad, här ligger Sveriges äldsta universitet, grundat år 1477. Uppsala universitet och Sveriges lantbruksuniversitet är betydelsefulla för Uppsalas attraktivitet och utveckling.

Uppsala kommun anser att alla oavsett ålder ska få möjlighet till livslångt lärande, personlig utveckling och god livskvalitet (Mål och budget 2024, s. 7).

Utbildning av god kvalitet är en av de viktigaste grunderna för välstånd, hälsa och jämlikhet. Utbildningen och lärandet ska utgå från vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet (Mål och budget 2024, s. 12). Insatser för folkbildning och utbildning är därför väl värda att lyftas fram.

Idrott och fritid

God hälsa är en grundläggande förutsättning för människors möjlighet att nå sin fulla potential och att bidra till samhällets utveckling. Idrott, fritid och kultur utgör en starkt bidragande faktor för folkhälsa och livskvalitet (Mål och budget 2024, s. 35).

Uppsala kommun vill ge alla invånare och besökare möjlighet till meningsfull fritid och rekreation (Mål och budget 2024, s.17). Därför är insatser som bidragit till en meningsfull fritid värda att lyftas fram.

Konst och kultur

Uppsala kommun vill tillvarata och utveckla kulturmiljön och kulturlivet. Kommunen menar att ett aktivt kulturarvsarbete och offentlig gestaltning bidrar till kommunens attraktivitet (Mål och budget 2024, s. 22).

Det kulturpolitiska programmet (2020) för Uppsala kommun betonar att ett starkt, fritt och självständigt konst- och kulturliv är grundläggande i ett demokratiskt samhälle. Därför är det självklart att pionjärer inom detta område bör lyftas fram i den offentliga konsten.

Näringsliv och arbetsliv

Arbete ger individer ekonomisk frihet och möjlighet att utvecklas samt bidrar till ökat välbefinnande (Mål och budget 2024, s. 5). Även näringslivet är ett centralt område för Uppsala kommun. Kommunen vill att staden ska vara ett nav för företagande och jobb. (Mål och budget 2024, s. 17). Att lyfta fram pionjärer som varit föregångare inom arbetsliv och näringsliv är därför relevant.

Sjukvård och hälsovård

Uppsala kommun vill ge alla innevånare en hög livskvalitet och förutsättningar till att åldras på egna villkor. Stöd, vård och omsorg ska ha god kvalitet och utformas utifrån individens behov och förutsättningar (Mål och budget 2024, s. 7 och 10).

För att åstadkomma en god och jämlik hälsa behöver arbetet inriktas på förebyggande och hälsofrämjande insatser (Mål och budget 2024, s. 12). Pionjärer som gjort insatser för att förbättra sjukvård och hälsovård är därför viktiga att lyfta fram.